

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم
دانشکده تفسیر و معارف قرآن قم

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته تفسیر قرآن مجید

موضوع:

دلالت آیه ی امانت بر عصمت و امامت اهل بیت

(علیه السلام)

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد اکبری

نگارنده:

سمیرا کوچک جزانی

دی ماه ۱۳۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صفحه تاییدیه هیأت داوران

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم
دانشکده تفسیر و معارف قرآن قم

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته علوم قرآنی

موضوع:

دلالت آیه ی امانت بر عصمت و امامت اهل بیت

(علیه السلام)

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد اکبری

نگارنده:

سمیرا کوچک جزانی

دی ماه سال ۱۳۹۶

**کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به دانشگاه علوم و معارف
قرآن کریم – دانشکده تفسیر و معارف قرآن کریم قم می باشد.**

**چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام دانشگاه علوم و
معارف قرآن کریم – دانشکده تفسیر و معارف قرآن قم با تأیید استاد راهنما
و با مجوز معاونت پژوهشی دانشگاه باشد.**

تقدیم

تقدیم به ساحت مقدس آقا و مولا و سرور همه عالمیان ، مهدی صاحب الزمان (عجل الله فرجه الشریف)

و....

تقدیر و تشکر

از تمام کسانی که در پیش برد این پایان نامه به هر نحوی دخیل بوده اند، به ویژه پدر و مادر و همسر دلسوزم و استاد گرانقدر جناب آقای دکتر محمد اکبری که نقش به سزایی در این پایان نامه داشتند، تشکر ویژه می نمایم.

چکیده

به برهان عقل و فطرت و قرآن و عترت، ضروری ترین نیاز حیاتی انسان، نیاز عمیق و ناگسستنی انس با قرآن و تدبیر در آن است. از سویی مهم ترین اصل اساسی در این مورد، اصل تفکیک ناپذیری قرآن از عترت است. زیرا قرآن مراتبی مانند عربی مبین و کتاب مکنون دارد که مراتب عالیه ی آن و تأویل آیات آن را جز انسان معصوم نمی داند. در رساله ی پیش رو با ذکر این پیش نیاز، به دنبال تحقیق در مورد یکی از آیاتی که به خوبی این حقیقت را تبیین نموده است، یعنی اثبات امامت و عصمت امامان معصوم علیهم السلام با یکی از کلیدواژگان کلیدی قرآن، یعنی واژه ی امانت در آیه ی ۷۲ احزاب، هستیم؛ که این شیوه خود نوعی تفکیک ناپذیری قرآن از عترت را در پی دارد. در این رساله در سه فصل تلاش شده است، به بررسی عمیق واژه ی امانت، مصادیق امانت، تکلیف پذیری انسان ها و پذیرش ولایت امامان معصوم علیهم السلام و تقریر عصمت و امامت آن بزرگواران، بر مبنای آیه ی امانت، پرداخته شود. به گونه ای که این آیه ی شریفه اولاً در مقام بیان عدم تحمل مسئولیت امانت داری آسمان ها و زمین می باشد و خداوند این امتیاز ویژه، یعنی مقام امین الهی را تنها برای انسان معرفی نموده است؛ و ثانیاً طبق اشارات آیه ی شریفه، انسان ها به سه دسته تقسیم می شوند. اول کسانی که جاهلانه از زیر بار مسئولیت شانه خالی می کنند، (انسان جاهل قاصر). دوم کسانی که عالمانه و عامدانه مسئولیت نمی پذیرند، (انسان های ظالم). سوم کسانی که مطلق امانت و امانت مطلق را تحمل نمودند و به دوش کشیدند و به مقام رفیع امین الهی مفتخر گشتند؛ که با برهان عقلی و نقلی ثابت می شود که این گروه تنها اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام هستند و لاغیر. البته مفسرین در مورد مصداق و معنای امانت در این آیه نظرات مختلفی دارند. اما به نظر می رسد با توجه به قرائن و استمداد از آیات دیگری که در باب ولایت و امامت نازل شده اند، جامع ترین و کامل ترین مصداق امانت، ولایت الهیه است. این ولایت برای معصومین، رسیدن به این مقام شامخ است و برای غیر معصومین، پذیرش ولایت معصومین بر پایه ی تکلیف مداری است.

کلید واژگان: امانت، عصمت، امامت، تکلیف، ولایت

فهرست مطالب

مقدمه..... ۱

فصل اول: کلیات و مفهوم شناسی..... ۳

۱-۱) کلیات..... ۴

۱-۱-۱) بیان مسأله..... ۴

۱-۱-۲) اهمیت و ضرورت بحث..... ۵

۱-۱-۳) پیشینه..... ۵

۱-۱-۴) سؤال اصلی..... ۵

۱-۱-۵) سؤال های فرعی..... ۶

۱-۱-۶) فرضیه ها..... ۶

۱-۱-۷) اهداف پژوهش..... ۶

۱-۱-۸) روش پژوهش..... ۶

۲-۱) مفهوم شناسی امانت..... ۷

۱-۲-۱) معانی لغوی امانت..... ۷

۲-۲-۱) معانی اصطلاحی امانت..... ۱۰

۱۳ امانت درقرآن (۳-۲-۱)

۱۳ امانات خداوند، پیامبر و معصومین علیهم السلام: (۱-۳-۲-۱)

۱۵ امانات مردمی (۲-۳-۲-۱)

۱۷ مطلق امانات (۳-۳-۲-۱)

۱۸ امانت درآیه ۷۲ احزاب (۴-۳-۲-۱)

۲۰ امانت در روایات (۴-۲-۱)

فصل دوم: مصادیق امانت از نگاه مفسران، مصداق برگزیده امانت ۲۵

۲۶ (۱-۲) مصادیق امانت از نگاه مفسران.....

۲۶ (۱-۱-۲) مهمترین مصادیق:

۲۶ طاعت (۱-۱-۱-۲).....

۲۷ معرفت (۲-۱-۱-۲).....

۲۸ تکلیف (۳-۱-۱-۲).....

۲۹ ولایت (۴-۱-۱-۲).....

۳۲ دین و فرائض (اوامر و نواهی الهی)..... (۵-۱-۱-۲)

۳۳ (۲-۱-۲) مصادیق دیگر

۳۳ اختیار و آزادی اراده (۱-۲-۱-۲).....

۳۳ عقل (۲-۲-۱-۲).....

۳۳ اعضای بدن (۳-۲-۱-۲).....

۳۳ امانت های مردمی (۴-۲-۱-۲).....

۳۴ عشق و محبت (۵-۲-۱-۲).....

۳۴ سری از اسرار الهی (۶-۲-۱-۲).....

۳۵ (۳-۱-۲) مصداق برگزیده ی امانت

- ۳۶..... (۱-۳-۱-۲) بحثی در مورد خلقت انسان و برتری او بر مخلوقات.....
- ۳۸..... (۲-۳-۱-۲) چرایی برتری انسان بر مخلوقات.....
- ۳۹..... (۳-۳-۱-۲) تقریر مصداق برگزیده ی امانت.....
- ۴۱..... (۲-۲) حوزه های تکلیف.....
- ۴۲..... (۱-۲-۲) نسبت به خدای متعال.....
- ۴۲..... (۱-۱-۲-۲) معرفتی و نظری.....
- ۴۶..... (۲-۱-۲-۲) عبادی و عملی.....
- ۴۷..... (۲-۲-۲) نسبت به خلق.....
- ۴۷..... (۱-۲-۲-۲) نسبت به دیگر انسان ها.....
- ۶۴..... (۳-۲-۲) نسبت به خویشان.....
- ۶۷..... (۳-۲) بحثی پیرامون واژه های عرضه، ابا، حمل، ظلوم و جهول.....

فصل سوم: اثبات عصمت و امامت اهل بیت: از آیه ی شریفه ی امانت..... ۷۴

- ۷۵..... (۱-۳) تقریر و اثبات دلالت آیه ی امانت بر عصمت اهل بیت.....
- ۷۵..... (۱-۱-۳) تقسیم انسان ها در مقابل ادای امانت.....
- ۷۶..... (۱-۱-۱-۳) تخلف کنندگان در امانت.....
- ۸۸..... (۲-۱-۱-۳) اداکنندگان امانت.....
- ۹۲..... (۲-۳) تقریر و اثبات دلالت آیه ی امانت بر امامت اهل بیت.....
- ۹۳..... (۱-۲-۳) نسبت امامت و نبوت و رسالت.....

- ۹۵ جایگاه امام و امامت..... (۱-۲-۲-۳)
- ۹۶ اسباب امامت..... (۲-۲-۲-۳)
- ۹۷ امامت مطلق و مقید..... (۳-۲-۲-۳)
- ۹۸ نسبت عصمت و امامت..... (۲-۲-۳)
- ۱۰۱ نسبت امانت و امامت..... (۳-۲-۳)
- ۱۰۷ نسبت امامت و زیارت امین الله..... (۴-۲-۳)
- ۱۰۷ عبارت السلام عليك..... (۱-۴-۲-۳)
- ۱۰۸ عبارت يا امين الله في ارضه:..... (۲-۴-۲-۳)
- ۱۰۹ عبارت و حجته على عباده..... (۳-۴-۲-۳)
- ۱۰۹ عبارت اشهد انك جاهدت في الله حق جهاده..... (۴-۴-۲-۳)
- ۱۱۲ عبارت و عَمِلْتَ بِكِتَابِهِ و (۵-۴-۲-۳)

۱۱۴ نتیجه گیری.....

۱۱۵ فهرست منابع و مآخذ.....

مقدمه

قرآن کریم را با دیگر سخنان، رفعتی است که در وصف نمی گنجد و آن ها را قیاس با قرآن نتوان نمود. همچنان که نه مخلوق را با خالق می توان سنجید و نه افعال آنان را با فعل خدا می توان مقایسه کرد. «فضل القرآن علی سائر الکلام کفضل الله علی خلقه»^۱

مگر نه این است که قرآن تجلی خداوند سبحان می باشد بی آن که به چشم بصر بتوان مشاهده کرد و به چشم بصیرت به کنه ذاتش پی برد. «فتجلی لهم سبحانه فی کتابه من غیر أن یکونوا رأوه بما اراهم من قدرته»^۲

با این وصف، شأن و مقام منیعی که قرآن دارد، خود قرآن در آیات فراوانی، همه ی انسان ها را به تدبر در آیاتش دعوت نموده است و بلکه کسانی را که در آیات الهی و کلام خداوند تدبر، تأمل و تعقل نمی کنند، توبیخ می کند.

بنابراین قرآن کریم مهم ترین مرجع علمی و منبع تبیین معارف، معالم و تعالیم حیات بخش دین مبین اسلام می باشد. از آن جایی که قرآن نور، بیان، ذکر، فرقان و ... است، برای تبیین و تفسیر مقام شامخ ولایت، امامت و عصمت امامان معصوم علیهم السلام، قبل از هر چیزی باید به سراغ آیات نورانی قرآن کریم رفت و با انوار پرفروغ آیات وحی، حقیقت، شئون و ابعاد مختلف امامت و عصمت اهل بیترا به خوبی شناخته و آن را تبیین نمود.

در این راستا یکی از آیات نورانی قرآن مجید، که به خوبی دلالت بر عصمت و امامت عترت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می نماید، آیه ۷۲ احزاب می باشد که این آیه ی نورانی بابرهان قوی عقلی و نقلی و فصاحت و بلاغت کم نظیر، جایگاه امامت و عصمت را به خوبی بیان و اثبات می کند که امانت به طور مطلق و مطلق امانت را جز معصوم، در هر عصر و زمانی، نمی تواند ادا نماید. و حتی آسمان ها و زمین با آن گستردگی، از تحمل آن عاجز آمدند و این خصلت ویژه، خود یکی از بارزترین خصائص و ویژگی های امام معصوم نسبت

۱. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، ج ۹۲، بیروت، دار احیاء التراث العربی، دوم، ۱۴۰۳ ق، ص ۱۹

۲. علی بن ابی طالب، امام اول، گردآورنده: سید شریف رضی، نهج البلاغه، تهران، انتشارات پیام عدالت، پنجم: ۱۳۸۸ ش، ص ۱۹۸: پس خدای سبحان در کتاب خود بی آن که به او بنگرند، خود را به بندگان شناساند، و قدرت خود را به همه نمایاند.

به سایرین است؛ که باید در این موضوع، تحقیق و پژوهش عمیق صورت بگیرد و حقیقت آن برای تشنگان زلال معارف و حیانی روشن گردد.

از این رهگذر در میان ادعیه و زیارت نامه هایی که ترجمان وحی قرآنی هستند، زیارت امین الله، از محضر لسان الغیبی امام معصوم (امام سجاد علیه السلام)، برای تعریف و تبیین جایگاه امانت و امانت داری، امیرالمؤمنین علیه السلام را به عنوان مصداق اتم و اکمل امانت دار الهی و امین اللهی معرفی نموده است.

ما نیز در این رساله و پژوهش، در پی تبیین مقام امامت و عصمت معصومین علیهم السلام، با واژه و عنوان امانت و امین الله در آیه ی امانت هستیم.

فصل اول:

کلیات و مفهوم شناسی

۱-۱) کلیات

۱-۱-۱) بیان مسأله

امانت و امانت داری یکی از صفات ممیزه ی انبیاء و اوصیاء و امامان معصوم علیهم السلام و یکی از شاخصه های مهم ایمان است. چنان چه در آیات و روایات نیز به این مسأله تأکید شده است.

یکی از مهم ترین و بحث برانگیزترین این آیات، آیه ی ۷۲ احزاب یا همان آیه ی امانت است. آن چه از ظاهر این آیه برمی آید، این است که خداوند امانتی بزرگ را به دست انسان سپرده است. امانتی که موجوداتی به عظمت کوه ها و آسمان ها و زمین توان حمل آن را ندارند و در پیشگاه خدا از حمل آن معذورند. اما انسان با قابلیت و استعداد شگرفی که خداوند در وجودش نهاده توانست آن را به دوش کشد.

اما مسأله ی مهم و قابل تأمل در آیه ی شریفه این است که این امانت عظیم چیست؟ و آیا تمامی انسان ها در ادای این امانت موفق بوده اند؟

با توجه به این که امانت در این آیه به طور مطلق آمده است، چه کسانی توانایی ادای امانت مطلق، به معنای تمامی امانت ها، اعم از مال، عرض، ناموس، اقوال و رفتار و مطلق امانت، به معنای ادای کامل امانت را دارند؟

علاوه بر این موارد، وقتی خداوند در آیه ی بعد انسان ها را در مقابل ادای امانت عظیم، به سه دسته ی مؤمن، منافق و مشرک تقسیم می کند، به نظر می رسد این امانت، علاوه بر امانت به معنای عرفی، معنایی عمیق تر و دقیق تری دارد.

به همین خاطر با توجه به آیات و روایات دیگر، به نظر می رسد که امانتی بزرگ تر و با اهمیت تر از ولایت وجود ندارد که خیانت در این امانت، منجر به مشرک و منافق شدن و ادای آن منجر به مؤمن و محبوب خدا شدن شود.

بنابراین در این پژوهش سعی شده رابطه ی بین امانت و امامت و عصمت معصومین در این آیه ی شریفه شرح داده شود و مقام شامخ امین الهی و ولی اللّهی معصومین با کمک این آیه و قرائن و شواهد دیگر ثابت شود.

۱-۱-۲) اهمیت و ضرورت بحث

- ۱- این که امانت در آیه ی شریفه، در هاله ای از ابهام قرار دارد و بین مفسرین بسیار بحث برانگیز است.
- ۲- این که هرگز مفسرین در مورد مصداق حقیقی امانت در آیه ی شریفه، به اتفاق نظر واحد نرسیده اند.
- ۳- اینکه این آیه شریفه (آیه ی امانت)، یکی از بهترین ادله ی تبیین عصمت و امامت امامان معصوم علیهم السلام است.

۱-۱-۳) پیشینه

مفسران ذیل آیه شریفه مباحث ارزنده ای را ایراد فرموده اند اما به طور مفصل بحثی صورت نگرفته است.

مفسران بزرگی همچون علامه طباطبایی، فیض کاشانی، علامه طبرسی، علی بن ابراهیم قمی و... در مورد آیه ی امانت نظرات متعدد و ارزشمندی را ارائه نمودند. هم چنین در مقالات متعددی در مورد این آیه ی شریفه به پژوهش پرداخته اند. از جمله: مقاله ی آقای حسن ذوالفقاری با عنوان امانت الهی در اندیشه ی عرفانی، مقاله ی آقای حسنعلی وحیدنیا با عنوان امانت الهی از دیدگاه قرآن و سنت، مقاله ی آقای سید کاظم طباطبایی با عنوان تفسیر آیه ی امانت از فیض کاشانی و مقاله ی آقای حمید نوزوزی با عنوان بار امانت، تفسیر امانت و... و در کتب حدیثی مختلف مانند کتب ارزشمند کافی، بحار الأنوار و اصول کافی و... احادیث متعدد و با ارزشی در باب آیه ی شریفه جمع آوری شده است. اما در هیچ یک به طور مستقل و خاص به مسأله ی دلالت آیه ی شریفه بر عصمت و امامت اهل بیت علیهم السلام نپرداخته اند و این مسأله هم چنان مبهم باقی مانده است.

۱-۱-۴) سؤال اصلی

آیه ی شریفه ی امانت چگونه بر عصمت و امامت اهل بیت علیهم السلام دلالت دارد؟

۱-۱-۵) سؤال های فرعی

۱) مصادیق امانت چیست؟

۲) جامع ترین مصداق امانت در آیه ی امانت چیست؟

۳) ارتباط و تلازم بین آیه ی امانت و عصمت ائمه ی اطهار علیهم السلام چیست؟

۴) چگونه لازمه ی امین الله بودن، امامت است؟

۱-۱-۶) فرضیه ها

۱) امانت در قرآن استعمالات فراوانی دارد، مفسران نیز مصادیق زیادی برای آن در نظر گرفته اند.

۱. عقل ۲. دین ۳. معرفت ۴. عشق ۵. قرآن و تکلیف، از جمله ی این موارد است

۲) به نظر می رسد مهم ترین مصداق امانت، تکلیف و رسیدن به قله های رفیع بندگی و مقام رفیع ولی اللهی و امین اللهی است. زیرا دین، چیزی جز ادای تکالیف نیست.

۳) با توجه به مصداق برگزیده امانت، یعنی تکلیف، مشخص می شود عقلا ادای امانت به طور اتم و اکمل برای همه ی انسان ها مقدور نیست، مگر اینکه شخص معصوم باشد و عصمت مطلقه تنها از آن امامان علیهم السلام است.

۴) چون امام معصوم مجری احکام دین و حدود الهی است و عقلا ادای امانت بدون معلم برای انسان مقدور نیست و کسی می تواند پیشوا و معلم باشد که خود به طور اتم و اکمل امین الله باشد، لازمه ی امین الله بودن، امامت است.

۱-۱-۷) اهداف پژوهش

تبیین مناقب و فضایل اهل بیت علیهم السلام و اثبات امامت و عصمت معصومین علیهم السلام، از زبان آیات قرآن به خصوص در آیه ی امانت که زبان آیه، بسیار گویا بر عصمت و امامت و مقام والای ائمه دلالت دارد.

۱-۱-۸) روش پژوهش

این تحقیق از نوع تحقیق های نظری و باروش توصیفی و تحلیلی است که اطلاعات آن به شیوه ی کتابخانه ای جمع آوری شده است.

در این پژوهش ابتدا به مطالعه ی مباحث لغوی مربوط به موضوع پایان نامه که در کتب معتبر مطرح شده، پرداخته می شود و سپس با استفاده از تفاسیر و کتب روایی به بحث در خصوص مصادیق امانت می پردازیم.

۱-۲) مفهوم شناسی امانت

آیه ی امانت، آیه ی ۷۲ از سوره ی احزاب است. این سوره از سوره های مدنی است و دارای ۷۳ آیه، ۱۳۰۷ کلمه و ۵۷۸۷ حرف است. این سوره سی و سومین سوره به ترتیب مصحف و نودمین سوره به ترتیب نزول است.

۱-۲-۱) معانی لغوی امانت

واژه ی امانت حالت مصدری از ریشه (أ م ن) است. واژه ی أمن هم به صورت متعدی به نفسه (أمن) استعمال می شود و هم به صورت متعدی به حرف (أمن منه) که در وزن و معنی همانند (سلم) و (سلم منه) هستند و هم به صورت متعدی به همزه (أمنت).^۱

در مورد واژه ی أمن و مشتقات آن در کتب لغت معانی متعددی آورده شده است:

در مورد خود واژه أمن، نظرات لغویون به شرح زیر است:

(۱) ضد ترس

(۲) طمأنینه و آرامش نفس و زایل شدن خوف^۲

(۳) به دو معنی است:

الف) به معنای امانتی است که ضد خیانت است م یه معنای سکون و آرامش قلب است.

ب) به معنای تصدیق است.^۳

۱. المصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن، ج ۱، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴ش، ص ۱۴۹

۲. حسین بن محمد، راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ج ۱، بیروت، دار الشامیه، بی تا، ص ۹۰

۳. ابن فارس، احمد بن فارس، پیشین، ج ۱، قم، مکتب الاعلام اسلامی، ۱۴۰۴ ق، ص ۴۹